

نشریه علمی فقه، حقوق و علوم جزا
مقاله پژوهشی، سال هفتم، شماره ۲۶، زمستان ۱۴۰۱، صفحات ۳۲ تا ۴۱
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۰۷ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۱۹

موارد تخفیف و تشدید مجازات در جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی

| طاهره مؤذن سلطان آبادی* | دانش‌آموخته ارشد رشته فقه مقارن و حقوق جزای اسلامی،
دانشگاه ادیان و مذاهب قم.

چکیده

عوامل مخفف و مشدد مجازات، شرایط و کیفیاتی هستند که قانون آنها را مشخص کرده و وجود آنها باعث تخفیف مجازات یعنی کم و سبک شدن آن و یا تشدید مجازات یعنی بیشتر و شدید شدن آن می‌گردد. جستجو در قوانین نشان می‌دهد در جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، چند عامل دیگر نیز به صورت پراکنده مورد توجه قرار گرفته است به عنوان مثال از جمله عوامل مخفف، توبه و از جمله عوامل مشدد، سردستگی گروه مجرمانه را می‌توان نام برد. هدف این پژوهش استخراج و بیان منسجم این عوامل از میان انبوه قوانین در جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی است.

واژگان کلیدی: عوامل مخفف مجازات، عوامل مشدد مجازات، جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی.

مقدمه

مجازات به عنوان واکنشی علیه اعمال مجرمانه تلقی می‌گردد که مهم‌ترین هدف آن اصلاح بزهکار، اجرای عدالت و پیشگیری از وقوع مجدد جرم است. با وجود اینکه انجام جرم عملی است ضد اخلاقی و ضد اجتماعی، اما گاهی شرایط و موقعیت بزهکار به گونه ای است که قانون، تعدیل و تخفیف مجازات را برای او در نظر می‌گیرد. گاه نیز عواملی باعث تشدید مجازات وی می‌گردد که در حقیقت این تخفیف و تشدید مجازات هر دو در راستای تحقق اهداف مجازات‌هاست. قانون مجازات اسلامی در بخش جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی نیز این عوامل تخفیف و تشدید مجازات را مد نظر قرار داده است.

موضوع کیفیات مخففه و مشدده مجازات‌ها در مقالات زیادی مورد بررسی قرار گرفته است از جمله مقاله «تخفیف و تشدید مجازات» نقی ایزدی، «ارزیابی قواعد ناظر به کیفیات مخففه در حقوق ایران» محمد آشوری و نیز در ضمن مطالب کتب مختلف حقوقی مطرح شده است اما به این عوامل درخصوص جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی به صورت مستقل در هیچ یک از مقالات پرداخته نشده است. استخراج و گردآوری این موارد به صورت جداگانه و منسجم، از میان انبوه قوانین به شناخت و کاربرد درست و دقیق آنها کمک شایانی می‌کند. در این مقاله در بخش اول پس از بیان کیفیات مخففه و مشدده مجازات در همه جرائم، در بخش دوم به بیان عوامل مخفف و مشدد مجازات در خصوص جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی مانند: محاربه، شورش، جعل رشوه و... می‌پردازیم. روش پژوهش توصیفی تحلیلی و روش گردآوری داده ها، کتابخانه ای است.

موارد تخفیف و تشدید مجازات‌ها در همه جرائم

طبق قانون مجازات اسلامی قاضی می‌تواند در مواردی در مجازات‌های تعزیری، تخفیف یا تشدید لحاظ نماید.

موارد تخفیف مجازات

قانون‌گذار در مواردی نسبت به مجازات‌ها تخفیف لحاظ نموده و یا اجرای آن‌ها را غیرممکن می‌سازد. این تخفیف‌ها با عنوان «کیفیات مخففه‌ی قانونی» و گاه نیز «معافیت‌های قانونی» مطرح می‌شود. (نوربها، ۱۳۹۰، ص ۳۸۳) طبق ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی: «دادگاه می‌تواند در صورت احراز جهات مخففه، مجازات تعزیری و یا بازدارنده را تخفیف دهد و یا تبدیل به مجازات از نوع دیگری نماید که مناسب‌تر به حال متهم باشد. جهات مخففه عبارت‌اند از:

۱. گذشت شاکی یا مدعی خصوصی.
۲. اظهارات و راهنمایی‌های متهم که در شناختن شرکا و معاونان جرم یا کشف اشیایی که از جرم تحصیل شده‌است مؤثر باشد.

۳. اوضاع و احوال خاصی که متهم تحت تأثیر آن‌ها مرتکب جرم شده‌است از قبیل رفتار و گفتار تحریک‌آمیز مجنی‌علیه یا وجود انگیزه شرافتمندانه در ارتکاب جرم.
۴. اعلام متهم قبل از تعقیب و یا اقرار او در مرحله تحقیق که مؤثر در کشف جرم باشد.
۵. وضع خاص متهم و یا سابقه ی او .
۶. اقدام یا کوشش متهم به منظور تخفیف اثرات جرم و جبران زیان ناشی از آن». (قانون مجازات اسلامی، ۱۳۷۰)

اکنون هریک از این موارد را به صورت مختصر بررسی می‌نماییم:

۱. گذشت شاکی یا مدعی خصوصی. در صورتی که شاکی یا مدعی خصوصی نسبت به مجرم اعلام رضایت نماید، دادگاه می‌تواند کیفیات مخففه را اعمال نماید. در بعضی موارد جرم با گذشت شاکی از بین می‌رود هرچند سبب خدشه به نظم عمومی شده باشد (مانند چک بی‌محل) بنابراین اجرای این کیفیات زمانی امکان دارد که جرم غیر قابل گذشت است و یا گذشت نمی‌تواند موجب موقوفی تعقیب باشد و به موجب این گذشت در مجازات تخفیف داده می‌شود.
۲. اظهارات و راهنمایی‌های متهم که در شناختن شرکا و معاونان جرم یا کشف اشیایی که از جرم تحصیل شده‌است، مؤثر باشد. در صورتی که رفتار متهم به گونه‌ای باشد که دادگاه حالت خطرناکی برای او تشخیص ندهد و مطالبی را بیان نماید که در شناسایی شرکا و معاونان جرم مؤثر باشد یا بیان آن مطالب در کشف اشیایی که از طریق آن جرم به دست آمده تاثیر داشته باشد، می‌توان موارد تخفیف مجازات را در حق او اعمال نمود.
۳. اوضاع و احوال خاصی که متهم تحت تأثیر آن‌ها مرتکب جرم شده‌است. گاهی امکان دارد متهم تحت تاثیر اوضاع و احوالی خاص، مرتکب جرم شود برای مثال در بسیاری از جرائم تحریک از جانب مجنی‌علیه از مواردی است که متهم را وادار به ارتکاب جرم می‌کند مثلاً رفتار ناخوشایند یا گفتاری توهین‌آمیز و محرک سبب می‌شود فردی حالت عادی خود را از دست داده و مرتکب جرم شود و یا انگیزه‌ای شرافتمندانه شخص را وادار به ارتکاب جرم می‌سازد. در این موارد نیز اعمال کیفیات مخففه از جانب دادگاه جایز است.
۴. اعلام متهم قبل از تعقیب و یا اقرار او در مرحله تحقیق که مؤثر در کشف جرم باشد. این مورد نیز نشانه‌ای بر عدم وجود حالت خطرناک در متهم است، البته به این شرط که اعلام و اقرار او در کشف جرم مؤثر باشد. اگر اشکال شود که هنگامیکه متهمی به دادگاه فرستاده می‌شود دیگر کشف جرم معنی ندارد، در جواب گفته می‌شود که چنین نیست زیرا گاهی امکان کشف کامل جرم در مراجع تحقیق وجود ندارد ولی در دادگاه جرم به طور کامل کشف می‌شود و اگر متهم با اقرار خود به این کشف کمک نماید، اعمال تخفیف در حق او جایز است. همچنین اگر مجرمی که جرمی را انجام داده و اتهام او با توجه به ادله اثباتی جرم محرز است، اما اقرار نکرده، در دادگاه به جرم خود اقرار نماید از آنجا که اقرار او علامتی از تنبه و ندامت تلقی می‌گردد، لحاظ تخفیف برای او ممکن است.

۵. وضع خاص متهم یا سابقه‌ی او. البته قانون‌گذار منظور از وضع خاص را روشن نکرده است اما به نظر می‌رسد منظور جایگاه شخص در جامعه، شرائط خاص زندگی، شغل و موقعیت اجتماعی اوست. در زمینه‌ی سابقه متهم نیز می‌توان گفت منظور سابقه‌ی متهم است از این لحاظ که محکومیت داشته باشد یا خیر.

۶. اقدام یا کوشش متهم به منظور تخفیف آثار جرم و جبران زیان ناشی از آن. در این مورد نیز تشخیص هر گونه اقدام یا تلاش در جهت تخفیف آثار جرم مانند موارد دیگر به عهده‌ی دادگاه است. (نوربها، ۱۳۹۰، ص ۳۸۹)

موارد تشدید مجازات

به صورت کلی تکرار و تعدد جرم از علل تشدید کننده مجازات‌ها هستند زیرا هر دو دلالت بر حالت خطرناک بزهکار و آمادگی او برای ارتکاب جرائم دیگر دارند.

تکرار جرم: تکرار جرم از جانب شخص بزهکار زمانی محقق می‌شود که پس از محکومیت اول و یا اجرای آن - بر مبنای قانون‌گذاری‌های مختلف - دوباره مرتکب جرم تازه‌ای گردد که ممکن است شبیه جرم قبلی یا غیر آن باشد. (نوربها، ۱۳۹۰، ص ۴۰۰)

بر اساس ماده ۴۸ قانون مجازات اسلامی: «هرکس به موجب حکم دادگاه به مجازات تعزیری یا بازدارنده محکوم شود چنانچه بعد از اجرای حکم مجدداً مرتکب جرم قابل تعزیر گردد، دادگاه می‌تواند در صورت لزوم، مجازات تعزیری یا بازدارنده را تشدید نماید». (قانون مجازات اسلامی، ۱۳۷۰) اما حکم تکرار در غیر مجازات‌های تعزیری و کیفرهای بازدارنده را باید یا در مجموعه‌های قوانین و یا در منابع فقهی جست‌وجو کرد. برای مثال در ماده ۱۳۶ قانون مجازات اسلامی آمده: «هرگاه کسی سه بار مرتکب یک نوع جرم موجب حد شود و هر بار حد آن جرم بر او جاری گردد، حد وی در مرتبه‌ی چهارم اعدام است». (قانون مجازات اسلامی، ۱۳۹۲)

تعدد جرم: تعدد جرم نیز مثل تکرار جرم، نشانه‌ای از وضعیت خطرناک و آسیب‌زای بزهکار است. تعدد یا مادی و عینی است و یا معنوی و روانی. تعدد مادی یعنی مجرم مرتکب دو یا چند عمل مجزا شده که هر کدام به تنهایی عناصر جرم را داراست. تعدد معنوی عبارت است از این که بزهکار یک عمل مجرمانه را انجام دهد که ممکن است بر عمل واحد او دو یا چند عنوان مجرمانه صدق کند. (نوربها، ۱۳۹۰، ص ۴۱۰) طبق ماده ۴۶ قانون مجازات اسلامی: «در جرایم قابل تعزیر هر گاه فعل واحد، دارای عناوین متعدده‌ی جرم باشد، مجازات جرمی داده می‌شود که مجازات آن اشد است». (قانون مجازات اسلامی، ۱۳۷۰)

موارد تخفیف و تشدید مجازات در جرائم علیه امنیت و آسایش

در خصوص جرایم علیه امنیت و آسایش به دلیل خطیر بودن و گستردگی آسیب‌های امنیتی و اجتماعی ناشی از آن، گاهی موارد تخفیف و تشدید مجازات متفاوت می‌گردد.

موارد تخفیف مجازات در جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی

با جستجو در قوانین مربوط به جرایم علیه امنیت و آسایش روشن می‌شود که علاوه بر کیفیات مخفیه عمومی که در همه مجازات‌ها قابل اعمال است، موارد دیگری هم در جرائم علیه امنیت و آسایش جاری است. علت پیش‌بینی تخفیف یا معافیت از مجازات در این‌گونه جرائم، ابعاد گسترده، سنگینی و وسعت خطرات نهفته در آن‌هاست. از آنجاکه کشف و تعقیب این دسته جرائم و مجرمین، به جهت ماهیت پنهانی، مخفیانه و سازمانی آن‌ها با سختی صورت می‌گیرد، بهترین راه برای کشف این نوع جرایم، جلب همکاری مجرمین دخیل در ماجرا از راه تشویق آن‌ها به رجوع به مقامات قضایی و دولتی و تسلیم شدن است. (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۹، ص ۱۴۳) در اینجا سه مورد از موارد تخفیف در جرائم علیه امنیت و آسایش بیان می‌کنیم:

توبه

طبق ماده ۱۱۴ قانون مجازات اسلامی: «توبه محارب قبل از دستگیری یا تسلط بر او موجب سقوط حد است». (قانون مجازات اسلامی، ۱۳۹۲) و ماده ۱۱۵: «در جرائم تعزیری درجه شش، هفت و هشت چنانچه مرتکب توبه نماید و ندامت و اصلاح او برای قاضی محرز شود، مجازات ساقط می‌شود، در سایر جرائم موجب تعزیر، دادگاه می‌تواند مقررات راجع به تخفیف مجازات را اعمال نماید». (قانون مجازات اسلامی، ۱۳۹۲) توبه محارب قبل از دستگیری موجب سقوط حد محاربه است. در جرایم تعزیری هم در صورت احراز پشیمانی و توبه مجرم، قاضی می‌تواند در مجازات او تخفیف لحاظ نماید. اما با توجه به درونی بودن امر توبه دادگاه باید از قرائن و امارات خارجی، برای احراز توبه استفاده کند. اعمالی مثل معرفی کردن خود به مأموران و در اختیار قرار دادن اطلاعات خود، موجب احراز توبه است. (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۹، ص ۱۴۲) بنابراین در چنین وضعیتی با وجود تحقق عمل مجرمانه و قابلیت انتساب آن به مرتکب، قانون‌گذار بنا بر ملاحظات سیاست جنایی و فایده اجتماعی، در مجازات کیفری مرتکبین جرائم علیه امنیت کشور تخفیف می‌دهد یا از مجازات آن‌ها خودداری می‌نماید. (مجیدی، ۱۳۸۶، ص ۳۴۷)

بخشش یا تخفیف در مجازات در صورت توبه البته در محدوده حق الله در متون فقهی ما نیز مطرح است؛ چنانچه در روایتی از امام صادق (ع) آمده است: «قال حدثني بعض اهل ان شاباً اتى اميرالمؤمنين (ع) فاقترّ عنده بالسرقه، قال: فقال له على (ع): انى اراك شاباً لا باس بهبتك، فهل تقرا شيئاً من القرآن؟ قال: نعم، سورة البقره. فقال: وهبت يدك لسوره البقره». (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۸، ص ۲۵۰) جوانی نزد امیرالمؤمنین (ع) آمد و به دزدی اعتراف کرد. امیرالمؤمنین (ع) به او فرمود: می‌بینم که جوانی و بخشیدن تو را باکی نیست. آیا خواندن چیزی از قرآن را میدانی؟ گفت: آری، سوره بقره. فرمود: دست تو را به سوره بقره بخشیدم..

این نکته همان‌گونه که گاهی اقتضای بخشیدن اصل حد را دارد گاهی هم تخفیف یا کاهش کیفر را می‌طلبد. خلاصه آن که از زبان این‌گونه روایات معلوم می‌شود که حاکم می‌تواند درباره بزهکاری که با پای خویش به سمت کیفر آمده و توبه کرده، با منت نهادن بر او، وی را ببخشد یا بخشی از کیفرش را بخشیده و کاهش دهد. (هاشمی شاهرودی، ۱۴۱۹، ص ۱۹۸) البته ظاهر

روایات سقوط کيفر با توبه آن است که شخص باید به اصلاح و رفتار درست در کارهایش شناخته شود و صرف پشیمانی و توبه برای چشم پوشی از مجازات کافی نیست. این مورد نیز اغلب نیازمند سپری شدن زمان است تا اصلاح، راستی و درستی او در آن مدت اثبات شود. (هاشمی شاهرودی، ۱۴۱۹، ص ۱۸) در قرآن کریم نیز در سوره مائده آیه ۳۹ می‌خوانیم: «فمن تاب من بعد ظلمه و اصلح فان الله يتوب عليه ان الله غفور رحيم» هر کس پس از ستمکاری خویش توبه کرده و صالح گردد خداوند نیز توبه‌اش را می‌پذیرد همانا خداوند بخشنده و مهربان است.

همکاری مؤثر با قوای انتظامی

جرائم علیه امنیت و آسایش معمولاً به شکل گروهی و بانندی و گاهی هم فرامرزی ارتکاب می‌یابند. این نکته تعقیب و دستگیری این‌گونه مجرمین را با دشواری مواجه می‌سازد. بنابراین بهترین راه برای مبارزه با این گونه باندهای تبهکاری آن است که اشخاصی از میان خود آن‌ها تشویق به همکاری با دستگاه انتظامی و قضایی شوند. (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۹، ص ۳۹۶) در صورتی که متهم با قوای انتظامی همکاری نماید و عمل وی منجر به شناسایی مجرمین علیه امنیت و جلوگیری از ارتکاب جرم گردد باعث تخفیف در مجازات او خواهد بود.

به موجب ماده ۵۲۱ قانون مجازات اسلامی: «هرگاه اشخاصی که مرتکب جرائم مذکور در مواد ۵۱۸، ۵۱۹ و ۵۲۰ می‌شوند، قبل از کشف قضیه، مأمورین تعقیب را از ارتکاب جرم مطلع نمایند یا در ضمن تعقیب به واسطه اقرار خود، موجبات تسهیل تعقیب سایرین را فراهم آورند یا مأمورین دولت را به نحو مؤثری در کشف جرم کمک و راهنمایی کنند، بنا به پیشنهاد رییس حوزه قضایی مربوط و موافقت دادگاه و یا با تشخیص دادگاه در مجازات آنان تخفیف مناسب داده می‌شود و حسب مورد از مجازات حبس معاف می‌شوند مگر آن که احراز شود قبل از دستگیری توبه کرده‌اند که در این صورت از کلیه مجازات‌های مذکور معاف خواهند شد». (قانون مجازات اسلامی، ۱۳۷۵) و یا ماده ۵۰۷ قانون مجازات اسلامی: «هر کس داخل دستجات مفسدین یا اشخاصی که علیه امنیت داخلی و یا خارجی کشور اقدام می‌کنند بوده و ریاست و مرکزیتی نداشته باشد و قبل از تعقیب، قصد جنایت و اسامی اشخاصی را که در فتنه و فساد دخیل هستند به مأمورین دولتی اطلاع دهد و یا پس از شروع به تعقیب با مأمورین دولتی همکاری مؤثری به عمل آورد از مجازات معاف و در صورتی که شخصاً مرتکب جرم دیگری شده باشد فقط به مجازات آن جرم محکوم خواهد شد». (قانون مجازات اسلامی، ۱۳۷۵)

روشن است منظور از همکاری مؤثر این است که مربوط به همان گروهی باشد که عضویت فرد در آن، موضوع رسیدگی دادگاه است و نیز در عمل سبب کشف قضیه یا شناسایی، تعقیب و دستگیری سایر مجرمین و یا حداقل جلوگیری از ادامه عملیات آن‌ها گردد. نکته دیگر این که استفاده از معافیتو بخشودگی، مشروط به نداشتن هیچ ریاست یا مرکزیتی در تشکیلات است. بنابراین هر کسی که نقش مهم و اساسی در چنین تشکیلاتی داشته باشند، مشمول این معافیت قرار نمی‌گیرد. (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۹، ص ۱۴۰)

همچنین در ماده ۵۳۱ قانون مجازات اسلامی پس از ذکر مجازات جعل در مواد قبلی، می‌گوید: «اشخاصی که مرتکب جرائم مذکور در مواد قبل شده‌اند هرگاه قبل از تعقیب، به دولت اطلاع دهند و سایر مرتکبین را در صورتی بودن معرفی کنند یا بعد از تعقیب، وسایل دستگیری آن‌ها را فراهم نمایند، حسب مورد در مجازات آنان تخفیف داده می‌شود یا از مجازات معاف خواهند شد.» (قانون مجازات اسلامی، ۱۳۷۵)

و نیز در مورد جرم ارتشا مطابق تبصره ۵ ماده ۳ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری: «اگر در هر مورد از موارد ارتشاء، راشی قبل از کشف جرم، مأمورین را از وقوع بزه آگاه سازد از تعزیر مالی، که عبارت است از ضبط مال داده شده به عنوان رشوه، معاف خواهد شد و در مورد امتیاز طبق مقررات عمل می‌شود. هرگاه راشی قبل از کشف جرم مراتب را به اطلاع مأموران ذیصلاح برساند، بلکه در ضمن تعقیب با اقرار خود، موجبات تسهیل تعقیب مرتشی را فراهم نماید، تا نصف مالی که به عنوان رشوه پرداخته است به وی بازگردانده می‌شود و امتیاز نیز لغو می‌شود.» (قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری، ۱۳۶۷)

رشوه برای احقاق حق یا در حال اضطرار

در مورد رشوه علاوه بر اقرار و همکاری که باعث تخفیف مجازات می‌شود مورد دیگری نیز مطرح است و آن رشوه برای احقاق حقوق حقه یا در حال اضطرار است. در صورتی که راشی برای حفظ حقوق حقه خود ناچار به دادن وجه یا مالی بوده یا این که مضطر بوده است به موجب ماده ۵۹۱ و تبصره ماده ۵۹۲ قانون مجازات اسلامی، وی علاوه بر پس گرفتن مالی که به عنوان رشوه داده است، به ترتیب از تعقیب کیفری و تحمل مجازات حبس معاف خواهد بود. (قانون مجازات اسلامی، ۱۳۷۵)

البته از آنجا که در نظر گرفتن قصد احقاق حق به عنوان عاملی برای رفع کامل مسئولیت از راشی، می‌تواند سبب باز شدن باب رشوه به عنوان آسان‌ترین راه برای رسیدن به حق به جای مراجعه به مراجع مربوط و شکایت از رفتار کارمند باشد به همین دلیل معمولاً در اسناد بین‌المللی، دولت‌ها در این‌گونه موارد نسبت به اعطای تخفیف به راشی (و نه معافیت کامل وی) اقدام می‌نمایند. برخی از فقیهان نیز دادن رشوه را مطلقاً حرام شمرده‌اند، ولو اینکه تحصیل حق متوقف بر آن باشد. (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۹، ص ۴۶۰) بنابراین، این امکان وجود دارد که مرتکبین جرائم علیه امنیت نیز در مواردی از اقدامات ارفاقی بهره‌مند گردند. البته با توجه به شدت جرائم علیه امنیت تا زمانی که از سوی قانون‌گذار و یا آیین‌نامه‌های مصوب از شمول اعمال عفو خارج نشده باشند. (مجیدی، ۱۳۸۶، ۳۵۳)

موارد تشدید مجازات در جرائم علیه امنیت و آسایش

علاوه بر کیفیات مشدده‌ی همه‌ی مجازات‌ها که «تکرار و تعدد جرم» است و در بخش اول بیان شد، در خصوص جرائم علیه امنیت و آسایش، موارد دیگری نیز باعث تشدید مجازات می‌گردد که می‌توان این موارد را از قانون مجازات اسلامی استنباط نمود:

ارتکاب یکی از جرایم علیه امنیت در زمان جنگ

در صورتی که یکی از جرایم علیه امنیت در زمان جنگ انجام گیرد، این موقعیت سبب تشدید مجازات مجرم می‌گردد. طبق ماده ۵۰۹ قانون مجازات اسلامی: «هر کس در زمان جنگ مرتکب یکی از جرائم علیه امنیت داخلی و خارجی موضوع این فصل شود به مجازات اشد همان جرم محکوم می‌گردد». (قانون مجازات اسلامی، ۱۳۷۵) مقصود از مجازات اشد در این ماده، حداکثر مجازات پیش‌بینی‌شده در قانون است. منظور از جنگ نیز جنگ مسلحانه‌ای است که دولت جمهوری اسلامی ایران درگیر آن است، لیکن این جنگ لازم نیست با دولتی باشد که مرتکب به نفع آن دولت، مرتکب جرمی علیه امنیت ایران شده است و نیز به نظر می‌رسد جنگ بین کشورها مد نظر است نه جنگ داخلی. (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۹، ص ۱۳۸)

سردستگی گروه مجرمانه

اگر شخصی سردستگی و ریاست گروه های مجرمانه را به عهده داشته باشد مجازاتش تشدید می‌گردد. طبق ماده ۱۳۰ قانون مجازات اسلامی: «هر کس سردستگی گروه مجرمانه را برعهده گیرد به حداکثر مجازات شدیدترین جرمی که اعضای آن گروه در راستای اهداف همان گروه مرتکب شوند، محکوم می‌گردد مگر آنکه جرم ارتكابی موجب حد یا قصاص یا دیه باشد که در این صورت به حداکثر مجازات معاونت در آن جرم محکوم می‌شود. در محاربه و افساد فی الارض زمانی که عنوان محارب یا مفسد فی الارض بردسته‌ی گروه مجرمانه صدق کند، حسب مورد به مجازات محارب یا مفسد فی الارض محکوم می‌گردد.» (قانون مجازات اسلامی، ۱۳۹۲) تبصره‌ی ۲ این ماده نیز سردستگی را چنین توضیح می‌دهد: «سردستگی عبارت از تشکیل یا طراحی یا سازماندهی یا اداره‌ی گروه مجرمانه است.» (قانون مجازات اسلامی، ۱۳۹۲)

دارای سمت بودن مرتکب در نهادهای حکومتی در خصوص جرم رشوه و جعل.

اگر مرتکب جرائم علیه امنیت و آسایش، دارای سمتی در مؤسسات یا نهادهای دولتی و حکومتی باشد، مجازات او تشدید می‌شود. چنان‌که در ماده ۵۲۷ قانون مجازات اسلامی در مورد جعل آمده است: «...در صورتی که مرتکب جعل، یکی از کارکنان وزارتخانه‌ها یا سازمان‌ها و مؤسسات وابسته به دولت یا شهرداری‌ها یا نهادهای انقلاب اسلامی باشد یا به‌نحوی از آنها در امر جعل یا استفاده از مدارک و اوراق جعلی شرکت داشته باشد به حداکثر مجازات محکوم می‌گردد.» (قانون مجازات اسلامی، ۱۳۷۵)

همچنین در زمینه‌ی رشا و ارتشا که از جمله جرائم علیه آسایش عمومی است و باعث سلب اعتماد مردم نسبت به نظام اجرایی و اداری می‌گردد، سمت مرتکب مثلاً مدیرکل بودن و میزان مالی که به عنوان رشوه دریافت کرده در میزان مجازات تاثیر زیادی دارد و نیز اگر این جرم به صورت بانندی و گروهی انجام شود به گونه‌ای که مصداق مفسد فی الارض باشند، مجازات آنها مجازات مفسد فی الارض خواهد بود. (برگرفته از مواد ۳ و ۴ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا و اختلاس)

البته با توجه به مضمون آیات و روایات، به نظر می‌رسد اصولاً کسانی که دارای جایگاه و موقعیت خاصی هستند، مسئولیت بیشتری نسبت به افراد عادی دارند. بنابراین می‌توان گفت این قانون نباید اختصاص به جعل و رشوه داشته باشد بلکه باید در همه جرم‌ها به خصوص جرائم علیه امنیت، لحاظ گردد.

جمع بندی و نتیجه گیری

بر اساس قانون مجازات اسلامی و در راستای نیل به اهداف مجازات‌ها، مواردی به عنوان عوامل مخفف و مشدد مجازات در نظر گرفته شده است. این موارد مخفف و مشدد در همه جرایم مطرح می‌شود. از جمله عوامل مخفف، گذشت شاکی خصوصی، وضعیت خاص متهم و اوضاع و احوال او را می‌توان نام برد و موارد مشدد مجازات هم تکرار و تعدد جرم است. این موارد تخفیف دهنده و تشدید کننده مجازات در خصوص جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی نیز مطرح می‌شود اما در خصوص این دسته از جرایم علاوه بر موارد مذکور چند عامل دیگر نیز موثر است که این امر نشانگر حساسیت و خطیر بودن این دسته از جرایم است. از جمله عوامل مخفف مجازات در این جرایم، توبه و همکاری موثر با قوای انتظامی و از جمله عوامل مشدد مجازات، ارتکاب جرم در زمان جنگ و سردستگی گروه مجرمانه است. مورد دیگری که در خصوص جرم رشوه در قانون مطرح شده، این است که اگر متهم در نظام دارای سمتی باشد، مجازات او تشدید می‌گردد که به نظر می‌رسد این حکم باید در همه جرایم لحاظ گردد.

منابع و مراجع

قرآن کریم

قانون مجازات اسلامی

قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری

عاملی، م. ح. ، وسایل الشیعه، چاپ اول، مؤسسه آل‌البیت (ع)، قم، ۱۴۰۹ ه.ق.

مجیدی، س. م.، جرائم علیه امنیت، چاپ اول، نشر میزان، تهران، ۱۳۸۶.

میرمحمدصادقی، ح.، جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی، چاپ چهل، نشر میزان، تهران، ۱۳۹۹.

نوربها، ر.، زمینه حقوق جزای عمومی، چاپ ۳۲، نشر دادآفرین، تهران، ۱۳۹۰.

هاشمی شاهرودی، س. م.، بایسته های فقه جزا، چاپ اول، نشر میزان، تهران، ۱۴۱۹ ه.ق.